

بررسی عوامل استرس‌زای داوران ملی و بین‌المللی ورزش ایران

رحیم رضایی نژاد^۱، الهام میرجمالی^۲، فرهاد رحمانی نیا^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۰۵/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۰۷/۲۰

چکیده

هدف تحقیق حاضر شناسایی عوامل استرس‌زا در داوران بین‌المللی و ملی ایران است؛ بنابراین از میان کلیه داوران ملی و بین‌المللی شش رشته تیمی و پنج رشته انفرادی (N=۷۲۳)، ۶۰۵ داور (۸۳ درصد) در این تحقیق شرکت کردند. برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسشنامه زمینه‌یابی استرس داوران (SOSS) استفاده شد. این پرسشنامه ۲۹ سؤال را در بر می‌گیرد که برای روایی آن از اظهار نظر تخصصی ۱۵ عضو هیئت علمی دانشگاه استفاده و ثبات درونی آن روی ۳۰ داور تأیید شد ($\alpha=0/93$). داده‌ها با آزمون فریدمن، یومن ویتنی و کروسکال والیس در سطح معنی‌داری $P \leq 0/05$ تجزیه تحلیل آماری شد. یافته‌ها نشان داد از شش عامل استرس‌زا در داوران به ترتیب عوامل ترس از اشتباه داوری، عملکرد فردی و فنی و ارزیابی عملکرد در بالاترین اولویت قرار دارند. با اینکه تفاوت معنی‌داری در اولویت عوامل استرس‌زای داوران ملی و بین‌المللی مشاهده نشد، داوران ورزش‌های تیمی استرس بیشتری را در عامل تعارضات میان‌فردی و شرایط زمانی و داوران ورزش‌های انفرادی استرس بیشتری را در عامل ارزیابی عملکرد، مشکلات شخصی و عملکرد فنی گزارش کردند ($P \leq 0/05$). ضمناً داوران جوان (کمتر از ۴۰ سال) استرس بیشتری در عامل مشکلات شخصی و تعارضات میان‌فردی داشتند.

واژگان کلیدی: استرس، داور، عملکرد فنی، ترس از اشتباه، ارزیابی عملکرد.

۱. دانشیار دانشگاه گیلان (نویسنده مسئول)

۲. عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی بندر انزلی

۳. استاد دانشگاه گیلان

مقدمه

قضاوت ورزشی، شغلی پرهیجان و در هر سطحی استرس‌زا است (۱، ۲) و حتی می‌تواند سبب پیامدهای جسمانی و فیزیولوژیک نامناسب شود (۳). گزارش‌های پژوهشی نشان می‌دهد شغل داوری نیز مانند برخی مشاغل خاص، استرس‌زاست و داوران با عوامل استرس‌زای متنوعی روبرو هستند (۴، ۵، ۶). داوران بعد از مربیان و ورزشکاران، ضلع سوم مسابقات ورزشی را تشکیل می‌دهند و دشوارترین وظایف ورزشی را بر عهده دارند (۲). اگر قضاوت و داوری به درستی انجام شود، نتیجه رقابت با برتری مهارتی و تاکتیکی تیم‌ها تعیین می‌شود و در غیر این صورت، سایر عوامل محیطی بر نتیجه رقابت اثر می‌گذارد و حتی لذت رقابت چالش‌انگیز را در ورزشکاران و تماشاگران کاهش می‌دهد، به‌ویژه اینکه داوران پس از هر قضاوت ضعیف به شدت مورد حمله مربیان، کادر مدیریت تیم، تماشاگران و رسانه‌ها قرار می‌گیرند. حتی برخی تماشاگران بیسبال، فریاد زدن و ناسزا گفتن را به تیم داوری، رفتاری قابل قبول می‌دانند (۷). البته در تحقیق دیگری، تعداد کمی از مربیان و بازیکنان خصومت کلامی را در مورد داوران تأیید کرده‌اند (۸). داوران نیز می‌خواهند ورزشکاران با تکیه بر توانایی‌های خود رقابت کنند و تماشاگران حضوری فعال و مستمر داشته باشند. البته داوران‌هاگی و بیسبال معتقدند وجود تماشاگران به هیجان بازی می‌افزاید (جنبه مثبت)، ولی سرو صدای زیاد بر فرآیند داوری اثر منفی می‌گذارد (۹).

با وجود اهمیت و حساسیت نقش داوران در برگزاری کیفی رقابت‌های ورزشی و آرامش درون زمین (بازیکنان) و تماشاگران (۱۰)، تحقیقات کمی درباره جنبه‌های مختلف حرفه‌ای و شغل داوران انجام گرفته است. حتی در زمینه استرس و مقابله با استرس نیز بیشتر تحقیقات روی ورزشکاران (۱۱، ۱۲، ۱۳)، کارکنان سازمان‌های ورزشی (۱۴، ۱۵)، مربیان ورزشی (۱۶، ۱۷)، معلمان تربیت بدنی (۱۴، ۱۸) و مدیران ورزشی (۱۹) انجام شده است. به‌طور کلی نه‌تنها توجه اندکی به استرس داوران شده است، بلکه در موارد زیادی آن‌ها نادیده گرفته و فراموش شده‌اند. داوران علاوه بر نقش حساس خود در مسابقات، نقشی تعیین کننده در اقتصاد فوتبال، به‌ویژه در سطح حرفه‌ای دارند و قضاوت آن‌ها تأثیر زیادی بر عملکرد ورزشکاران و نتیجه رقابت می‌گذارد. آن‌ها در خلال فصل مسابقات و به‌طور مستمر، نه‌تنها باید فشارهای جسمانی (حفظ آمادگی جسمانی) را تحمل کنند، بلکه باید آمادگی روانی زیادی داشته باشند تا استرس‌های مختلفی را تحمل کنند. به نظر می‌رسد این استرس‌ها حتی بیشتر از استرس ورزشکاران و مربیان باشد و همان‌طور که در چنین موقعیتی نمی‌توان از ورزشکاران و مربیان بهترین عملکرد را انتظار داشت، داوران هم نمی‌توانند با وجود استرس، قضاوت و عملکرد درستی داشته باشند

(۲۰، ۲۱)، به‌ویژه اینکه بورکه و همکاران^۱ (۲۰۰۰) نشان داده‌اند اضطراب شناختی داوران بسکتبال در پیش از رقابت بسیار زیاد است (۲۲).

اغلب مطالعات در زمینه استرس داوران به صورت تک‌گروهی و روی رشته‌های ورزشی خاص و عمدتاً با ابزارهایی تقریباً مشابه انجام شده است، منشأ اصلی این ابزارها نیز پرسشنامه زمینه‌یابی استرس داوران فوتبال^۲ (SOSS) است. این تحقیقات از دهه ۱۹۹۰ میلادی با ساخت همین پرسشنامه اصلی به‌وسیله تیلور و دانیل^۳ (۱۹۸۷) برای داوران فوتبال شروع شد (۲۳). در این تحقیق، شش عامل اصلی استرس‌زا به نام تعارض میان‌فردی، ترس از آسیب، فشار زمان، تعارض با همکاران، تعارض نقش و ترس از اشتباه در داوری شناسایی شد. البته در تحقیقات بعدی نیز عامل‌هایی مانند بددهنی به‌وسیله اسمیت^۴ (۱۹۸۲) برای داوران کشتی و عامل فشار بازی توسط همین محقق (۱۹۸۵) معرفی شد (به نقل از ۲۴). تیلور و همکاران^۵ (۱۹۹۰) نیز در مطالعه‌ای طولی روی ۵۲۹ داور فوتبال، اهمیت و حساسیت عامل استرس‌زای تعارضات میان فردی، تعارض نقش و ترس از اشتباه در داوری را یادآور شدند و با روش تحلیل مسیر نشان دادند این عامل‌ها با تحلیل رفتگی داوران ارتباط دارند (۲۵).

در تحقیق پیمایشی آنشل و وینبرگ^۶ (۱۹۹۵) روی داوران بسکتبال مشخص شد بیش از ۴۵ درصد آن‌ها شغل خود را استرس‌زا معرفی و بیان کردند که علائم سردرد، تنش عضلانی و فشار خون را تجربه می‌کنند. آن‌ها استرس را در سه گروه طبقه‌بندی کردند که در تحقیقات دیگری نیز تأیید شد. این استرس‌ها عبارت‌اند از: ترس از اشتباه در داوری (۲۶)، ترس از بی‌کفایتی یا عملکرد فنی نامناسب (۲۷) و درک عدم کنترل (۲۸) بودند. البته فرای و سفتون^۷ (۱۹۹۲) عامل مشکلات شخصی و خانوادگی (۲۹) و فیلیپس^۸ (۱۹۸۵) نیز تعارضات میان‌فردی را جزء عوامل استرس‌زا قرار داده بودند (۳۰). گلداسمیت و ویلیامز^۹ (۱۹۹۲) با استفاده از ابزار SOSS، SOSS، ابزار دیگری^{۱۰} (OST) ساختند و استرس ۹۹ داور فوتبال، والیبال و فوتبال آمریکایی را بررسی و پنج عامل ترس از آسیب، فشار زمان، بددهنی بازیکنان، فشار بازی و ترس از اشتباه را

-
1. Burke et al .
  2. Soccer Officials Stress Survey
  3. Taylor & Daniel
  4. Smith
  5. Taylor et al
  6. Anshel & Veinberg
  7. Officials Stress Test
  8. Philips
  9. Goldsmith & Williams
  10. Officials Stress Test

شناسایی کردند. ترس از آسیب جسمانی در فوتبال آمریکایی (رشته تماشایی و پربرخورد) بیشتر و معنی دار بود. به طور کلی استرس همه داوران در حد متوسط تا زیاد قرار داشت (۲۴). آنشل و وینبرگ (۱۹۹۵) نیز چهار عامل بسیار استرس‌زا را در داوران بسکتبال شناسایی کردند که شامل: تصمیم اشتباه (سوت غلط)، بددهنی مربیان، تهدید به آسیب بدنی و قرارگیری در جای نامناسب (۲۷) بودند.

رینی^۱ (۱۹۹۵) با اندکی تغییر در پرسشنامه تیلور و دانیل^۲ (۱۹۸۷) نشان داد سه عامل ترس از اشتباه، ترس از آسیب و فشار زمان از منابع عمده استرس داوران بیسبال و سافت‌بال است (۳۱). رینی و اسویکرت^۳ (۱۹۹۱) مجدداً تعارضات میان‌فردی، عدم شناخت، فشار زمان و عملکرد را جزء منابع عمده استرس داوران بسکتبال اعلام کردند (۸). دودا^۴ (۱۹۹۶) منابع استرس ۶۴۷ داور زن ژیمناستیک را بررسی کرد و نشان داد برآوردن استانداردهای داوری، نیازهای شغلی و عملکرد، ارتباط با سایر داوران، ارتباط با عوامل خارج از مسابقه، تعارض با فدراسیون و کمیته داوری، مقابله با بازیکنان و تماشاگران از منابع عمده استرس بودند. او همچنین درصد شیوع تجربه هر یک از عوامل استرس‌زا را به صورت درون مسابقات ۲۳٪، تعارضات و عدم توافقات بین داوران ۱۹/۸٪، آیین‌نامه‌ها و استانداردهای داوری ۱۵/۵٪، سختی‌های معمول تجربه شده توسط داوران ۱۴/۴٪، ترس‌های مرتبط با داوری ۱۰/۵٪، مسافرت‌ها ۷/۱٪، بیماری‌ها و ناراحتی‌های بدنی ۳/۷٪ و عوامل متفرقه ۵/۶٪ گزارش کرد (۳۲). استیوارت والر^۵ (۱۹۹۸) نیز به همین نتایج در مورد داوران والیبال دست یافت (۳۳). رینی (۱۹۹۹) مجدداً با استفاده از ابزار ۳۱ سؤال تیلور و دانیل (۱۹۸۷) منابع استرس و تحلیل‌رفتگی ۷۲۱ داور بسکتبال را بررسی و به ترتیب عوامل تعارضات میان فردی، فقدان شناخت، فشار زمانی و عملکرد را به عنوان منابع استرس معرفی کردند (۳۴).

فولکسن و همکاران^۶ (۲۰۰۲) با بررسی تجارب داوری داوران فوتبال نشان دادند مربیان یا کادر فنی، تماشاگران و بازیکنان سه منبع اصلی تهدید داوران محسوب می‌شوند و این سه منبع پویا می‌توانند بر تمرکز، انگیزش و عملکرد داوران اثر منفی بگذارند (۳۵). نویل و همکاران^۷ (۲۰۰۲) نیز بر عامل تماشاگران متمرکز شدند و با بررسی نظرات ۴۰ داور فوتبال

-
1. Raieny
  2. Taylor & Daniel
  3. Rainey & Schweickert
  4. Duda
  5. Stewart & Ellery
  6. Folkesson et al
  7. Nevill et al

انگلستان در فصل ۱۹۹۸-۱۹۹۹ نشان دادند سر و صدای جمعیت اثر بسیار زیادی بر تصمیمات داور دارد و می‌تواند از منابع استرس باشد (۳۶). فریمان و همکاران^۱ (۲۰۰۴) هم پرخاشگری تماشاگران را از تهدیدهای اصلی داوران فوتبال می‌دانند (۳۷).

تزورباتزودیس و همکاران^۲ (۲۰۰۵) با بررسی عوامل استرس‌زای ۸۴ داور هندبال یونانی، چهار عامل ارزیابی عملکرد، ترس از آسیب، تعارضات میان‌فردی و ترس از عدم شایستگی را از منابع عمده استرس معرفی کردند (۳۸). تاچر^۳ (۲۰۰۵) با مرور تحقیقات مربوط به عوامل استرس‌زا که که به‌وسیله تیلور و دانیل (۱۹۸۷) روی داوران فوتبال (۲۵)، گلداسمیت و ویلیامز (۱۹۹۲) روی داوران والیبال و فوتبال (۲۴)، آنشل و وینبرگ (۱۹۹۵) روی داوران بسکتبال و بیسبال (۲۷)، رینی (۱۹۹۵) روی داوران بیسبال و سافت‌بال (۳۱)، ماسن و لاول^۴ (۲۰۰۰) روی داوران فوتبال انجام شده بود (۳۹)، نشان داد بسیاری از عوامل استرس در رشته‌های ورزشی مختلف شایع‌اند و در برخی رشته‌ها نیز عوامل استرس‌زای خاصی وجود دارد؛ مثلاً سر و صدای تماشاگر در رشته‌های تیمی مانند فوتبال و جاگیری مناسب در بسکتبال بسیار حساس‌اند، ولی در والیبال، قرارگیری و استقرار داوران ثابت است. نتایج تحقیق وی نشان داد عامل‌های تصمیم‌گیری، انتظارات و ارزیابی، ماهیت مسابقه (نوع حساسیت)، عوامل فردی و شخصی (سن، تجربه) و ابراز خود (کنترل دیگران) جزء عوامل استرس‌زای منفی هستند. البته تلاش برای اجتناب از شکست و بازی نرم، رشد حرفه‌ای، برآورد انتظارات دیگران و اهمیت مسابقه چالش و استرس مثبتی برای آنان تلقی می‌شود (۴). دوریک و پاسکویچ^۵ (۲۰۰۷) تجارب استرس‌زای ۴۲۱ داور هاکی روی یخ را بررسی کردند و نشان دادند شدت عوامل استرس‌زا در حد متوسط بود و درگیری‌های شدید، کار با داوران همکار و رفتار با مربیان سه عامل اصلی استرس شناخته شد (۴۰).

بسیاری از این تحقیقات بر عوامل استرس‌زای روانی و اجتماعی متمرکز شده‌اند در صورتی که سیلوا و همکاران^۶ (۲۰۰۸) نشان دادند داوران فوتبال برزیل با سیستم انرژی هوازی تقریباً ۹ کیلومتر می‌دوند و چنین استرس جسمانی می‌تواند تأثیر سایر عوامل استرس‌زا را تشدید کند (۴۱). با وجود این، تحقیقات بیشتر بر عوامل استرس‌زای غیرجسمانی متمرکز شده‌اند؛ چون داور باید آمادگی جسمانی خود را حفظ و کنترل کند و آن را ارتقا دهد، در صورتی که عوامل

-
1. Friman
  2. Tsorbatzoudias et al
  3. Thatcher
  4. Msson & Lovell
  5. Doric & Paskovich
  6. Silva et al

استرس‌زای بسیار فراوانی خارج از کنترل او قرار دارند. در این خصوص برایون^۱ (۲۰۰۹) فقط بر استرس‌های زمانی مسابقه متمرکز شد و سایر استرس‌های خانوادگی و اجتماعی را حذف کرد. او با بررسی دیدگاه‌های ۳۴۷ داور بیسبال، ۶۱۸ داور بسکتبال و ۴۰۰ داور فوتبال آمریکایی از ابزار استرس داوران ورزشی^۲ (SOS) استفاده کرد و نشان داد سوت و تصمیم‌گیری، استقرار و جاگیری غلط و بددهنی مربیان از نظر تکرار و شدت تأثیر در بالاترین اولویت قرار داشتند. البته در داوران بسکتبال مشکل ناهماهنگی با سایر داوران در رتبه دوم و استقرار و جاگیری غلط در رتبه سوم قرار داشت (۴۲). ویوت^۳ (۲۰۰۹) برای بررسی استرس داوران فوتبال دانشگاه‌های آمریکا از ابزار ۱۵ سؤالی منابع استرس داوران بسکتبال^۴ (BOSSI) استفاده کرد و هفت سؤال ویژه فوتبال را به آن افزود (SOSQ). پس از تحلیل عاملی ابزار جدید ۲۲ سؤالی، شش عامل اصلی استرس‌زا به نام سوء رفتار، فشار بازی، ترس از اشتباه، تعارض میان‌فردی، فشار زمان و تعارض نقش شناسایی شد. مقایسه سؤالات یا گویه‌های این ابزار نشان داد داوران به ترتیب از تعارضات میان نیازهای داوری و الزامات خانوادگی، تصمیم‌گیری‌های متناقض، تعارض بین داوری و کار، تصمیم‌گیری غلط، بددهنی مربیان، استقرار و جاگیری غلط، فراخواندن و آرام کردن بازیکنان پرخاشگر، بددهنی بازیکنان، اهمیت نتیجه بازی و فشار ناظر یا ارزیابی رنج می‌برند (۵). البته در بسیاری از این تحقیقات، میزان استرس در حد متوسط و بیش از متوسط گزارش شده است؛ مثلاً جن‌کی^۵ (۲۰۰۹) با بررسی منابع استرس ۱۵۶ داور فوتبال ترکیه نشان نشان داد وضعیت استرس در این داوران از ضعیف تا متوسط متغیر است و تفاوتی نیز در میان داوران و کمک‌داوران وجود ندارد. وی نتیجه گرفت که استرس این داوران زیاد نیست (۴۳).

با توجه به تنوع تحقیقات خارجی، تحقیقات اندکی روی عوامل استرس‌زای داوران رشته‌های ورزشی در کشور انجام شده است. اولین بار احمدی (۱۳۸۶) عوامل استرس‌زای داوران فوتبال کشور را با استفاده از ابزار تیلور و دانیل (۱۹۸۷) بررسی کرد و نشان داد استرس این داوران در سطح متوسط و کمتر از آن قرار دارد و به ترتیب عوامل: عملکرد فنی، ارزیابی، فشار زمان و تعارضات میان‌فردی بیشترین استرس را به داوران وارد می‌کند (۴۴، ۴۵). نظری و سهرابی (۱۳۸۷) با بررسی چهار مهارت روانی ۶۶ داور لیگ برتر فوتبال ایران نشان دادند سطح تحلیل رفتگی آن‌ها در حد متوسط و استرس نیز به علت فشار رسانه‌ها، عصبیت مربی، پرخاشگری

-
1. Baryon
  2. Sport Official Stress
  3. Voight
  4. Basketball Official s Sources of Stress Inventory
  5. Gencay

تماشاگران، ورزشکاران ناراضی و فشار بی‌امان قضاوت شایع بود (۱). البته به نظر می‌رسد حتی وجود سه مهارت ارتباطی، اطمینان یا اعتماد و تمرکز در داوران این تحقیق به انرژی روانی نیاز دارد، در غیر این صورت آن‌ها احتمالاً بیشتر دچار استرس می‌شدند. عباسی (۱۳۸۷) نیز نشان داد بین میزان استرس و عملکرد داوران فوتبال کشور رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد، ولی رابطه‌ای بین سن/سابقه و تحصیلات و میزان استرس مشاهده نشد (۲۶). میرجمالی (۱۳۸۸) اولین کسی بود که عوامل استرس‌زای داوران چهار رشته گروهی و متداول هندبال، فوتبال، والیبال و بسکتبال کشور را مقایسه کرد و نشان داد استرس کلی داوران در حد متوسط و رو به بالاست. عوامل: عملکرد فنی و فردی، ارزیابی عملکرد، مشکلات شخصی و ترس از اشتباه در داوری بالاترین اولویت داشتند و عوامل موقعیت زمانی و تعارضات میان‌فردی در اولویت آخر قرار گرفته بودند. مقایسه عوامل استرس‌زای داوران چهار رشته ورزشی نیز نشان داد که فقط استرس عامل موقعیت زمانی در داوران فوتبال معنی‌دار و بیشتر از سایر داوران است. داوران بین‌المللی نیز در عامل عملکرد فردی و فنی، استرسی بیشتر از داوران ملی داشتند. همچنین مشکلات شخصی در مردان بیشتر از زنان گزارش شده بود و هیچ تفاوتی در اولویت عوامل استرس‌زا در داوران با سطح تحصیلات و سابقه مختلف مشاهده نشد (۴۶).

با توجه به تحقیقات محدود در داخل کشور که عمدتاً روی داوران فوتبال (۱، ۴۴، ۴۵) و چند رشته گروهی متداول (۴۶) انجام شده است، بررسی عوامل استرس‌زا در داوران رشته‌های مختلف ورزشی، به‌ویژه رشته‌های تیمی و انفرادی ضروری به نظر می‌رسد. از طرف دیگر، اغلب تحقیقات در خارج از کشور روی یک رشته ورزشی و در برخی موارد روی رشته‌های غیرمتداول در داخل کشور (مانند بیسبال و فوتبال آمریکایی) انجام شده است، در صورتی که ممکن است این عوامل در رشته‌ها و در هر کشوری متفاوت باشد؛ بنابراین، این سؤال وجود دارد که داوران ورزش ایران چه عواملی را استرس‌زا در نظر می‌گیرند؟ آیا تفاوت این عوامل در داوران ملی و بین‌المللی، داوران رشته‌های ورزشی مختلف، داوران زن و مرد و داوران ورزش‌های گروهی و انفرادی متفاوت است؟ نتایج این تحقیق می‌تواند به مدیران و مسئولان فدراسیون‌های ورزش کشور، به‌ویژه کمیته داوران و مسابقات کمک کند تا درک کامل‌تری از موقعیت شغلی داوران به‌دست آورند و احیاناً با کاهش اثرات عوامل استرس‌زای داوری، سلامت و کیفیت رقابت‌های ورزشی را ارتقاء دهند.

روشن‌شناسی پژوهش

این تحقیق از نوع توصیفی و پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش را کلیه داوران

بین‌المللی و ملی رشته‌های گروهی و انفرادی تشکیل می‌دادند که با توجه به وضعیت مسابقات لیگ این رشته‌ها در دوره اجرا و جمع‌آوری داده‌ها، داوران شش رشته گروهی (فوتبال، هندبال، والیبال، واترپولو، بسکتبال و هاکی) و پنج رشته انفرادی (کشتی، ووشو، بوکس، کاراته و تکواندو) به‌طور انتخابی و غیرتصادفی جزء جامعه آماری قرار گرفتند. این داوران در مسابقات دسته یک و لیگ برتر سال ۱۳۸۸ به‌عنوان داور، مسئولیت قضاوت مسابقات را بر عهده داشتند. نمونه آماری در این تحقیق برابر با جامعه آماری در نظر گرفته شد و از بین ۷۲۳ داور، ۶۰۵ نفر (۸۳٪) در این پژوهش شرکت کردند.

ابتدا پرسشنامه زمینه‌یابی استرس داوران (SOSS) تیلور و دانیل^۱ (۱۹۸۷) ترجمه (۲۵) و با ابزار ۲۰ سؤالی تحقیق احمدی (۱۳۸۵) مطابقت داده شد (۴۵). در این دو ابزار چهار عامل استرس شناسایی و معرفی شده بودند و با اینکه روایی صوری و محتوایی این ابزار تأیید و ثبات درونی آن نیز قابل قبول ($r=0/91$) گزارش شده بود (۴۵)، مجدداً بازبینی و در مطالعه‌ای اولیه و راهنما روی چهار رشته ورزشی اجرا شد. همچنین برای تأیید روایی صوری و محتوایی در اختیار ۱۵ نفر از صاحب‌نظران تربیت بدنی و روان‌شناسی قرار گرفت. پس از اعمال نظرات تخصصی آنان، با ۱۲ نفر از داوران برجسته مصاحبه حضوری به عمل آمد و ۱۰ سؤال دیگر به پرسشنامه اضافه شد. مقیاس این ابزار از نوع چهار ارزشی لیکرت (نمره صفر بدون تأثیر تا نمره ۳ تأثیر زیاد) بود. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی نشان داد ۲۹ گویه با حداقل بار عاملی ۰/۴۰ را می‌توان در شش عامل طبقه‌بندی کرد و هر عامل بیانگر موقعیت‌هایی بود که هر داور قبل، در جریان یا بعد از بازی خود را با آن‌ها مواجه می‌بیند. میزان ثبات درونی عامل ترس از اشتباه داوری (۶ سؤال) $r=0/83$ عامل تعارضات میان فردی (۹ سؤال) $r=0/89$ عامل ارزیابی عملکرد (۳ سؤال) $r=0/72$ عامل مشکلات شخصی (۳ سؤال) $r=0/72$ عامل عملکرد فردی و فنی (۵ سؤال) $r=0/72$ و عامل موقعیت زمانی (۳ سؤال) $r=0/73$ برآورد شد. دو عامل استرس‌زای جدید در این تحقیق ترس از اشتباه داوری و مشکلات شخصی بودند (۴۶).

پس از هماهنگی با کمیته داوران فدراسیون‌های ورزشی، یکی از محققان به محل‌های برگزاری مسابقات در شهرهای مختلف رفت و پرسشنامه را به صورت حضوری در میان داوران ملی و بین‌المللی توزیع و جمع‌آوری کرد. زمان پاسخگویی برای هر داور حداکثر ۳۰ دقیقه بود. به‌دلیل غیرطبیعی بودن توزیع داده‌ها از آزمون فریدمن، یومان ویتنی و کروسکال‌والیس برای آزمون فرضیه‌های تحقیق در سطح معنی‌داری $P=0/05$ استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

بررسی مشخصات جمعیت‌شناختی آزمودنی‌ها نشان داد اغلب داوران (۴۱٪) بین ۳۰ تا ۴۰ سال سن داشتند و حدود ۲۰٪ این افراد دارای سن کمتر از ۳۰ سال بودند؛ بنابراین بیشتر داوران تحقیق جوان هستند. همچنین، تقریباً نیمی از داوران مدرک تحصیلی لیسانس و بالاتر (۴۸/۲٪) و ۲۲/۸ درصد داوران مدرک دیپلم داشتند. از طرف دیگر، بیشتر داوران پژوهش، مرد بودند (۸۲/۵٪). اغلب آزمودنی‌ها درجهٔ داوری ملی (۶۵/۷٪) و داوران اندکی فقط چهار سال سابقهٔ کاری (۴۹/۴٪) داشتند. ۴۱/۵٪ داوران در رشته‌های تیمی و ۵۸/۵٪ در رشته‌های انفرادی مشغول به قضاوت بودند.

بررسی استرس‌زاترین موقعیت‌ها از دیدگاه داوران نشان می‌دهد متغیرهای فردی و شخصی بیشترین استرس را بر داوران وارد می‌کند و بر حسب عامل‌های استرس‌زا نیز دو عامل ترس از اشتباه در داوری (عامل ۱) و عملکرد فنی و فردی (عامل ۵) از مهم‌ترین عوامل استرس‌زای داوران هستند (جدول ۱).

جدول ۱. اولویت ده موقعیت یا محرک اصلی استرس‌زا در داوران

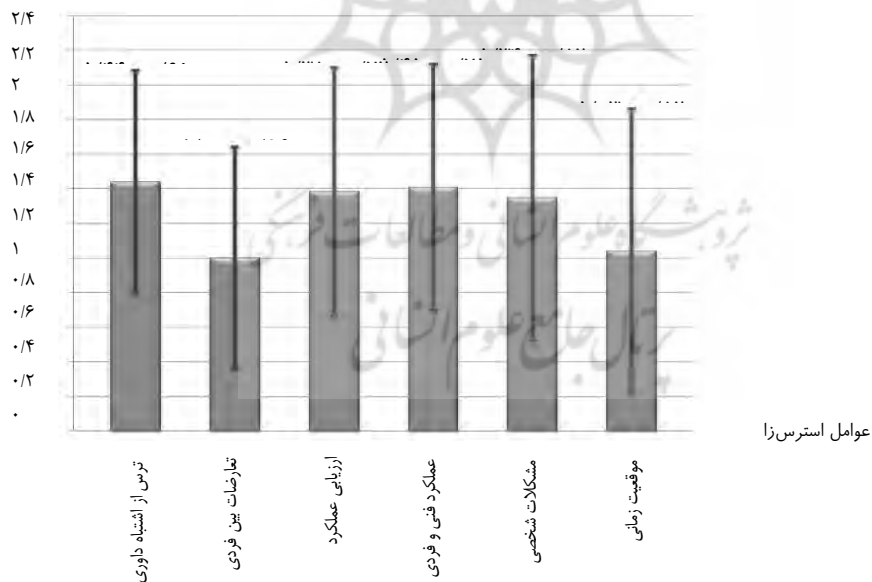
انحراف استاندارد	میانگین	گویه	رتبه
۱/۰۰	۱/۷۶	قضاوت تیم‌های پرطرفدار	۱
۰/۹۴	۱/۶۷	قضاوت در مسابقات مهم و حساس	۱
۰/۹۵	۱/۵۸	اختلاف با مسئولان کمیتهٔ داوران	۳
۰/۹۴	۱/۵۷	تمرکز ناکافی و از دست دادن کنترل مسابقه	۵
۰/۸۸	۱/۵۱	تصمیمات حساس در مسابقه	۱
۱/۰۴	۱/۴۶	تعارضات و مشکلات خانوادگی	۴
۱/۰۶	۱/۴۴	ارزیابی نادرست مسئولان نظارت و ارزیابی	۳
۰/۹۴	۱/۴۲	تغییر در قوانین و اجرای آن در مسابقات	۱
۰/۹۷	۱/۴۱	داشتن مشکلات جسمانی و روانی	۵
۰/۹۸	۱/۴۱	نداشتن تجربهٔ کافی در قضاوت	۵

داده‌های جدول ۲ نشان می‌دهد عامل تعارضات میان‌فردی (عامل ۲) و عامل موقعیت زمانی (عامل ۶) کمترین استرس را بر داوران وارد می‌کند.

جدول ۲. اولویت ۱۰ متغیر کم‌استرس در داوران

عامل	گویه	میانگین	انحراف استاندارد	اولویت کلی
۶	شرایط آب و هوایی نامناسب	۱/۱۰	۱/۰۴	۲۱
۲	تهدید داوران	۱/۰۷	۱/۰۰	۲۲
۲	پرخاشگری تماشاچیان	۱/۰۴	۰/۹۳	۲۳
۱	پخش مسابقات در رادیو و تلویزیون	۱/۰۴	۰/۹۳	۲۴
۲	اعتراض شدید بازیکنان قبل از بازی	۱/۰۳	۱/۰۵	۲۵
۲	درگیری لفظی بازیکنان	۰/۹۷	۰/۹۲	۲۶
۶	ساعت نامناسب برگزاری مسابقه	۰/۹۴	۰/۸۹	۲۷
۶	انجام مسابقات در روزهای نامناسب	۰/۸۸	۰/۸۷	۲۸
۲	مدیریت بازیکنان بد زبان و پرخاشگر	۰/۸۵	۰/۸۳	۲۹
۲	عدم همکاری مربیان و بازیکنان در مسابقه	۰/۷۹	۰/۸۲	۳۰

میانگین

نمودار ۱. مقایسه اولویت عوامل استرس‌زای داوران

از آنجا بر اساس آزمون کولموگروف - اسمیرنوف، توزیع تمامی متغیرهای تحقیق با توزیع طبیعی تفاوت معنی‌داری داشت ($P < 0/01$)، از آزمون‌های غیرپارامتریک فریدمن، یومن ویتنی و کروسکال والیس استفاده شد. مقایسه داده‌های تحقیق نشان داد از میان شش عوامل استرس‌زای داوران به ترتیب عوامل: ترس از اشتباه در داوری، عملکرد فردی و فنی، و ارزیابی عملکرد بیشترین اثر استرس‌زا را بر داوران دارد، در صورتی که عوامل استرس‌زای موقعیت زمانی و تعارضات میان فردی اولویت کمتری داشتند (نمودار ۱).

جدول ۳. مقایسه عوامل استرس‌زا در داوران.

آزمون فریدمن		مجدور خی	انحراف استاندارد	میانگین	عوامل استرس‌زای داوران
سطح معنی‌داری	درجه آزادی				
			۰/۶۵	۱/۴۴	ترس از اشتباه در داوری
			۰/۶۴	۱/۰۰	تعارضات میان فردی
۰/۰۰۱ (**)	۵	۲۹۲/۹۱	۰/۷۲	۱/۳۸	ارزیابی عملکرد
			۰/۷۱	۱/۴۱	عملکرد فردی و فنی
			۰/۸۲	۱/۳۴	مشکلات شخصی
			۰/۸۲	۱/۰۳	موقعیت زمانی

** در سطح $P < 0/01$ معنی‌دار است.

با توجه به داده‌های جدول ۳ و مقدار خی دو و سطح معنی‌داری در آزمون فریدمن، بین کلیه عوامل استرس‌زای داوران تفاوت معنی‌داری وجود دارد ($P < 0/05$)؛ بنابراین عامل ترس از اشتباه داوری، عملکرد فنی و فردی، ارزیابی عملکرد و مشکلات شخصی به ترتیب اولویت از عوامل استرس‌زای مهم داوران هستند و عامل موقعیت زمانی و تعارضات میان فردی استرس کمتری به داوران وارد می‌کند.

مقایسه اولویت عوامل استرس‌زای داوران ملی و بین‌المللی نشان داد در داوران ملی، ترس از اشتباه در داوری، ارزیابی عملکرد، مشکلات شخصی و موقعیت زمانی استرس بیشتری بر آنها وارد می‌کند. البته این تفاوت‌ها معنی‌دار نبودند. داوران با سابقه بیش از ۹ سال، در مقایسه با در عوامل ترس از اشتباهات داوری، مشکلات شخصی ($P < 0/01$) و موقعیت زمانی ($P < 0/05$) استرس بیشتری داشتند و این تفاوت‌ها معنی‌دار بود. داوران جوان با سن کمتر از ۴۰ سال نیز در عوامل مشکلات شخصی و تعارضات میان فردی استرس بیشتری داشتند ($P < 0/05$). البته بین اولویت عامل‌های استرس‌زا بر اساس سطح تحصیلات داوران تفاوت معنی‌داری مشاهده نشد.

یافته بسیار مهم این بود که بین اولویت کلیه عوامل استرس‌زای داوران رشته‌های تیمی و انفرادی تفاوت معنی‌داری وجود داشت ($P < 0/05$). ترس از اشتباه در داوری و مشکلات شخصی به ترتیب مهم‌ترین عامل استرس‌زای داوران رشته‌های تیمی و انفرادی بود. به‌طور کلی، داوران رشته‌های تیمی، در مقایسه با داوران رشته‌های انفرادی میزان استرس ترس از اشتباه در داوری، تعارضات میان‌فردی و موقعیت زمانی را بیشتر گزارش کردند، ولی داوران رشته‌های انفرادی در عامل مشکلات شخصی، عملکرد فردی و فنی و ارزیابی عملکرد استرس بیشتری داشتند (جدول ۴).

جدول ۴. مقایسه عوامل استرس‌زای داوران رشته‌های تیمی و انفرادی

عوامل استرس‌زای داوران	نوع رشته	میانگین	انحراف استاندارد	آزمون T-مان ویتنی	
				محاسبه شده Z	سطح معنی‌داری
ترس از اشتباه در داوری	انفرادی	۱/۴۲	۰/۶۸	-۱/۲۴	۰/۲۱۶
	تیمی	۱/۴۸	۰/۵۸		
تعارضات میان فردی	انفرادی	۰/۸۱	۰/۵۵	-۹/۰۵	۰/۰۰۱**
	تیمی	۱/۳۲	۰/۶۵		
ارزیابی عملکرد	انفرادی	۱/۴۶	۰/۷۱	-۳/۰۹	۰/۰۰۲**
	تیمی	۱/۲۶	۰/۷۲		
عملکرد فردی و فنی	انفرادی	۱/۵۲	۰/۷۱	-۴/۳۴	۰/۰۰۱**
	تیمی	۱/۲۳	۰/۶۸		
مشکلات شخصی	انفرادی	۱/۶۱	۰/۷۸	-۹/۶۶	۰/۰۰۱**
	تیمی	۰/۹۵	۰/۷۲		
موقعیت زمانی	انفرادی	۰/۸۰	۰/۶۷	-۹/۹۹	۰/۰۰۱**
	تیمی	۱/۴۰	۰/۶۸		

** در سطح $P < 0/01$ معنی‌دار است.

بحث و نتیجه‌گیری

تحلیل ویژگی‌های جمعیت‌شناختی داوران کشور نشان داد حدود ۶۱ درصد داوران کمتر از ۴۰ سال سن دارند. این موضوع نشان‌دهنده جوان بودن نسل داوران کشور است که فرصت خوبی برای کسب تجربه دارند و تقریباً نیمی از آنان (۴۸/۲ درصد) دست‌کم مدرک کارشناسی دارند. البته کسب درجه داوری بین‌المللی برای ۶۵/۷ درصد از داوران درجه ملی می‌تواند هدفی آموزشی برای کمیته آموزش فدراسیون‌ها تلقی شود.

با وجود اهمیت داوری در کیفیت رقابت‌های ورزشی، کاهش پرخاشگری تماشاگران (۱۰) و رضایت دست‌اندرکاران و تماشاگران ورزش به نظر می‌رسد عوامل استرس‌زای زیادی در محیط بسیار متغیر و پویای ورزش برای داوران وجود دارد که کمتر به آن‌ها توجه شده است. به نظر می‌رسد نقش حساس داوری در زمینه تحقیقات مربوط به این بخش از نیروی انسانی ورزش نادیده گرفته شده است؛ چون تحقیقات اندکی درباره عوامل استرس‌زای داوران خارج و داخل کشور انجام شده است. البته در مطالعه مقدماتی این تحقیق، شش عامل استرس‌زای داوران در چهار رشته شناسایی شد (۴۶) که علاوه بر اینکه چهار منبع استرس داوران حرفه‌ای فوتبال ایران را در بر می‌گرفت، عوامل استرس‌زای ترس از اشتباه داوری و مشکلات شخصی را جزء عوامل استرس‌زای داوران اغلب رشته‌های ورزشی کشور معرفی کرد (۴۵). تیلور و دانیل (۱۹۸۷) نیز شش عامل استرس‌زا را در داوران فوتبال شناسایی کردند که عامل ترس از آسیب و تعارض نقش با تحقیق حاضر متفاوت بود (۲۳).

از زمان اولین تحقیق تیلور و دانیل (۱۹۸۷)، بیشتر تحقیقات داخل و خارج کشور روی یک یا دو رشته ورزشی انجام شده است که در اغلب آن‌ها وجود چند عامل استرس‌زای متداول مانند تعارضات میان‌فردی، ترس از اشتباه داوری، عملکرد فنی و ارزیابی عملکرد و مشکلات شخصی به ترتیب بیشتر از سایر عوامل استرس‌زا گزارش شده است. البته عوامل متنوع دیگری نیز معرفی شده‌اند که به تنوع رشته‌های مورد مطالعه مربوط می‌شود و چون این تحقیق روی چندین رشته گروهی و انفرادی انجام شده است، می‌توان عوامل شناسایی شده در این تحقیق را بدون توجه به اولویت آن‌ها جزء عمده‌ترین منابع استرس داوران کشور دانست.

به‌طور کلی، میزان استرس داوران در این تحقیق در حد متوسط بود که با نتایج تحقیق دوریک و پاسکویچ (۲۰۰۷)، احمدی (۱۳)، میرجمالی (۱۳۸۸)، احمدی (۱۳۸۸) و با تحقیق نظری و سهرابی (۱۳۸۷) نیز از نظر میزان تحلیل رفتگی همخوانی داشت، ولی در تحقیقات دیگری مانند گلد اسمیت و ویلیامز (۱۹۹۲)، سیلوا و همکاران (۲۰۰۸)، مارتین براینون (۲۰۰۹) و ویوت (۲۰۰۹) میزان استرس داوران در حد متوسط رو به زیاد گزارش شده بود. البته جن‌کی (۲۰۰۹) میزان استرس داوران را بسیار متغیر می‌داند که در دامنه بسیار کم تا متوسط قرار می‌گیرد.

اولویت عوامل استرس‌زا در داوران نیز در تحقیقات، متفاوت است. با اینکه در تحقیق حاضر ترس از اشتباه در داوری، عملکرد فنی و فردی، ارزیابی عملکرد و مشکلات شخصی به ترتیب در اولویت قرار داشتند، در تحقیق احمدی (۱۳۸۸) روی داوران فوتبال حرفه‌ای کشور عملکرد فنی و فردی، تعارضات میان‌فردی، ارزیابی عملکرد و فشار زمانی در اولویت بودند. در تحقیق میرجمالی (۱۳۸۸) عملکرد فردی و فنی، ارزیابی عملکرد، مشکلات شخصی و ترس از اشتباه در

داوران چهار رشته گروهی در اولویت قرار داشتند (۴۶).

با وجود تفاوت اندک در اولویت عوامل استرس‌زای داوران داخل کشور با تحقیق حاضر، به نظر می‌رسد که عملکرد فنی و ارزیابی عملکرد را می‌توان جزء عوامل استرس‌زای اصلی داوران محسوب کرد. این موضوع نشان می‌دهد مشکلات شخصی و حتی تعارضات میان‌فردی برای داوران اهمیت و حساسیت کمتری دارد و آن‌ها بیشتر نگران عملکرد خود هستند. اولویت بالای این دو عامل در تحقیقات داخل کشور ممکن است این گونه تفسیر شود که شاید داوران به دلیل فشار عوامل درونی و بیرونی اثرگذار بر مسابقات بیشتر در این زمینه احساس ناتوانی می‌کنند یا واقعاً بیشتر نگران ارائه قضاوتی خوب هستند. این موضوع را می‌توان با بررسی دقیق گویه‌های منابع یا عوامل استرس‌زا به خوبی تشخیص داد، به‌ویژه اینکه عباسی (۱۳۸۷) نیز نشان داد رابطه فشار روانی با عملکرد داوران منفی و معنی‌دار است (۲۶).

بررسی دقیق گویه‌ها یا ده موقعیت استرس‌زای بسیار زیاد (جدول ۱) نشان می‌دهد نوع تیم‌ها و حساسیت مسابقه در اولویت اول و دوم قرار دارند و این دو گویه نیز به آسانی می‌توانند بر عملکرد داوران اثرگذار باشند. علاوه بر این، گویه‌هایی مانند تصمیم‌گیری حساس، از دست دادن تمرکز و ارزیابی نادرست نیز می‌توانند چنین استرس‌هایی را بر داوران وارد کند. احمدی (۱۳۸۸) با بررسی گویه‌های منابع استرس، آیتم‌های مربوط به عملکرد فنی داوران را استرس‌زاترین آیتم‌ها معرفی کرده است که تقریباً با تحقیق حاضر همخوانی داشت. ضمناً وضعیت محیطی مانند زمان و شرایط جوی مسابقه، مشاجره بازیکنان، پرخشگری تماشاگران و عدم همکاری مربیان در آخرین اولویت‌ها قرار دارند. دودا (۱۹۹۶) درصد شیوع عوامل استرس‌زای مربوط به درون مسابقات، تعارضات و عدم توافق داوران و آیین‌نامه داوری (عوامل درونی) را بیشتر از عوامل متفرقه و محیطی گزارش کرده است؛ به عبارت بهتر، ماهیت و وضعیت درونی مسابقات ورزشی بیشتر از وضعیت بیرونی مسابقه سبب استرس داوران می‌شود. البته در برخی تحقیقات جدید عوامل محیطی و بیرونی استرس مهم تلقی شده است؛ مثلاً فولکسین و همکاران (۲۰۰۲)، نویل و همکاران (۲۰۰۲) و فریمن و همکاران (۲۰۰۴) پرخشگری و سر و صدای تماشاگران را از منابع اصلی استرس می‌دانند که جزء عوامل محیطی و بیرونی محسوب می‌شوند.

یکی از محدودیت‌های تحقیق حاضر و بیشتر تحقیقات در این زمینه، نادیده گرفتن برخی استرس‌های جسمانی و فیزیولوژیک مانند خستگی و عدم آمادگی جسمانی است؛ زیرا به نظر می‌رسد وجود استرس‌های جسمانی می‌تواند تأثیر عوامل استرس‌زای روانی و اجتماعی را افزایش دهد. موضوع دوم، تفکیک منابع استرس‌زای مربوط به ماهیت مسابقه (تیم پرطرفدار و حساسیت

مسابقه) و مراحل مسابقه (قبل، در حین و بعد از مسابقه) است که باید بیشتر به آن توجه شود. با توجه به اهمیت و اولویت استرس مربوط به اشتباه در داوری و ضعف عملکرد فنی، آموزش مهارت‌های روانی برای افزایش تمرکز و ارتقای سطح کیفی داوران کشور می‌تواند جزء برنامه کمیته‌های فنی و آموزشی فدراسیون‌های و هیئت‌های ورزشی ایران قرار گیرد.

منابع:

۱. نظری، رسول و سهرابی، زهرا. (۱۳۸۷). بررسی چهار عامل روانی بین داوران لیگ برتر فوتبال ایران. دومین همایش بین‌المللی روان‌شناسی کاربردی. آکادمی ملی المپیک، سی دی همایش. صفحه ۷۱-۷۵.
۲. واینبرگ، رابرت استیون. (۱۳۸۱). روان‌شناسی داوری. ترجمه سیروس چوبینه. پژوهشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. تهران: امید دانش.
3. Conti, D. J., & McClintock, S. L. (1983). Heart Rate responses of a Head Referee during a Football Game. *The Physician and Sports Medicine*. (11) :108-114.
4. Thatcher, J. (2005). Stress, Challenge, and Impression Management among Sport Officials. *Sport and Exercise Psychology Review*, 1(1) : 26-34.
5. Voight, M. (2009). Sources of Stress and Coping Strategies of US Soccer Officials. *Stress and Health*. 25: 91-101.
6. Balch, M.J., & Scott, D. (2007). Contrary to popular belief, referees are people too! Personality and perceptions of officials. *Journal of Sport Behavior*. 30: 3° 20.
7. Rainey, D. W., Schweickert, G., Granito, V., & Pullella, J. (1990). Fans' Evaluations of Major League Baseball umpires' Performances and Perceptions of Appropriate Behavior Toward Umpires. *Journal of Sport Behavior*. 13(2) : 122-129.
8. Rainey, D. W., & Schweickert, G. (1991). Evaluations of umpire performance and Perceptions of Appropriate Behavior toward Umpires. *International Journal of Sport Psychology*, 22(1) : 66-77.
9. Mitchell, J. S., Leonard, W. M., & Schmitt, R. L. (1982). Sport Officials' Perceptions of Fans, Players, and Their Occupations: A Comparative Study of Baseball and hockey. *Journal of Sport Behavior*. 5: 83-95.
۱۰. همتی نژاد، مهرعلی؛ رحمانی نیا، فرهاد؛ صالحی، سیروس و کیالاشکی، رشاد. (۱۳۷۹).

- بررسی عوامل پرخاشگری در میدان‌های ورزشی از دیدگاه ورزشکاران، تماشاگران و متخصصان تربیت بدنی. *فصلنامه المپیک*. سال هشتم. شماره ۴-۳ (پیاپی ۱۸): ۳۹-۴۶.
۱۱. تصدقی، زهرا. (۱۳۸۷). مقایسه روش‌های مقابله با استرس در ورزشکاران. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شمال.
۱۲. رضائی نژاد، رحیم؛ بشارت، محمد و بلیغی، ریحانه. (۱۳۸۷). بررسی شیوه‌های مدیریت استرس در ورزشکاران تیم‌های مختلف ورزشی. *پژوهش در علوم ورزشی*. شماره ۲۴: ۸۹-۱۰۳.
۱۳. پناهی، مهریه. (۱۳۸۶). بررسی روش‌های مقابله با استرس در ورزشکاران انفرادی تیم‌های ملی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه گیلان.
۱۴. اسدی دستجردی، حسن و گلابی، ایران. (۱۳۸۲). تحلیل عامل‌های تنیدگی شغلی دبیران تربیت بدنی مدارس متوسطه شهر تهران. *فصلنامه المپیک*، شماره ۱ و ۲ (پیاپی ۲۳): ۸۹-۹۹.
۱۵. محرم زاده، مهرداد و رجاییان، ابوالقاسم. (۱۳۸۵). بررسی منابع و عوامل تنیدگی شغلی در مربیان ورزشی استان آذربایجان غربی. *پژوهش در علوم ورزشی*. شماره ۴ (۱۳): ۳۳-۵۰.
۱۶. ریحانی، محمد. (۱۳۸۹). بررسی عوامل استرس‌زای مربیان حرفه‌ای فوتبال ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه گیلان.
۱۷. رضائی نژاد، رحیم. (۱۳۸۱). بررسی و مقایسه رفتار حمایتی مدیران، عوامل نگه‌دارنده و استرس‌زای شغلی مربیان تربیت بدنی و ورزش دانشگاه‌های دولتی کشور. *فصلنامه المپیک*. سال دهم. شماره ۲۱: ۵۹-۷۰.
۱۸. رضائی نژاد، رحیم؛ همتی نژاد، مهرعلی و محمدی، مهدی. (۱۳۸۳). بررسی عوامل استرس‌زای شغلی دبیران تربیت بدنی شهر رشت. *فصلنامه المپیک*. سال ۱۲. شماره ۱ (پیاپی ۲۵): ۲۷-۳۶.
۱۹. چهارده چریک، مجید و رحیمی، اسکندر. (۱۳۸۸). بررسی عامل‌های تنیدگی شغلی مدیران ورزش استان فارس. *مطالعات آموزش و یادگیری، علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*. سال ۱. شماره ۱ (پیاپی ۲-۵۶): ۴۹-۶۴.
۲۰. میردار، شادمهر؛ قره‌خانلو، رضا؛ مبهوت مقدم، رضا و صادق‌پور، بهرام. (۱۳۸۹). مطالعه میزان کار و برخی شاخص‌های فیزیولوژیک داوران نخبه فوتبال ایران. *فصلنامه المپیک*. سال ۱۸. شماره ۳ (پیاپی ۵۱): ۶۹-۷۹.

21. Reilly, T., & Eregson, W. (2006). Special Populations: the Referee and Assistant Referee. *Journal of Sports science*. 24(7) : 795-801.
22. Burke, K.L., Joyner, A.B., Pim, A., & Czech, D.R. (2000). An Exploratory Investigation of the Perceptions of Anxiety among Basketball Officials before, during and after the Contest. *Journal of Sport Behavior*. 23(1) : 11-19.
23. Taylor, A.H., & Daniel, J.V. (1987). Sources of Stress in Soccer Officiating: An Empirical Study. *First World congress of science and Football*. (pp. 538-544). Liverpool, England.
24. Goldsmith, P. A., & Williams, J. M. (1992). Perceived Stressors for Football and Volleyball Officials from Three Rating Levels . *Journal of Sport Behavior*. 15(2) : 106-118.
25. Taylor, A.H., Daniel, J.V., Leith, L., & Burke, R.J. (1990). Perceived Stress, Physiological Burnout, and Path to Turnover Intention among Sport Officials. *Journal of Applied Sport Physiology*. 2: 84-97.
۲۶. عباسی، شهما، (۱۳۸۷). بررسی رابطه عوامل فشار روانی با عملکرد و ویژگی‌های فردی داوران لیگ برتر فوتبال ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شمال.
27. Anshel, M.H., & Weinberg, R.S. (1995). Sources of Acute Stress in American and Australian Basketball Referees. *Journal of Applied Sport Psychology*. 7: 11-22.
28. Teipel, D., Gerisch, G., & Busse, M.(1983). Evaluation of Aggressive Behavior in Football. *International Journal of Sport Psychology*. 14: 228-242.
29. Fry, D.A & Soften, J.M. (1992). Perceived Stressors for Football and Volleyball Officials from Three Rating Levels. *Journal of Sport Behavior*. 15(2) : 106-118.
30. Phillips, G.L. (1985). Sport Group Behavior and Official's Perceptions. *International Journal of sport psychology*. 16: 1-10.
31. Rainey, D. W. (1995). Sources of Stress among Baseball and Softball Umpires. *Journal of Applied Sport Psychology*. 7(1) : 1-10.
32. Duda, J.L. (1996). Women's Artistic Gymnastics Judges Sources of Stress. *Issue of Technique*, 16(10) : 25-34.
33. Stewart, M.J., & Ellery, P. (2004). Perceived Psychological Stress in High School Volleyball Officials. *Perceptual and Motor Skills*. 99: 463-469.
34. Rainey, D. W. (1999). Sources of Stress, Burnout, and Intention to Terminate among Basketball Referees . *Journal of Sport Behavior*. 22(4) : 578-590.
35. Folkesson, P., Nyberg, C., Archer, T., & Norlander, T. (2002). Soccer Referees

- Experience, and Life Orientation on Outcome of Coping Strategy. *Aggressive Behavior*. 28: 317-327.
36. Nevill, A.M., Balmer, N.J., & Williams, A.M. (2002). The Influence of crowd Noise and Experience upon Refereeing Decisions in Football. *Psychology of Sport Exercise*. 3: 261-772.
37. Friman, M., Nyberg, C., Archer, T., & Norlander, T. (2004). Threat and Aggression Directed at Soccer Referees: An Empirical Phenomenological Psychological Study. *The Qualitative Report*. 9: 652-672.
38. Tsoarbatzoudis, H., Kaissidis- Rodafinos, A. (2005). Sources of Stress among Greek Team Handball Referees: Construction and Validation of the Handball Officials of Stress Survey. *Perceptual and motor skills*. 100: 821-830.
39. Masson, C.R., & Lovell, G. (2000). Attitudes, Expectations, and Demands of English Premier League Football Association Referee. *Football Studies*. 3: 88-102.
40. Doric, KD., & Paskevich, D.M. (2007). Stressful Experiences among Six Certification Levels of Ice Hockey Officials. *Psychology of Sport and Exercise*. 1 (4) : 585-593.
41. Silva, A., Fernandes, L., & Fernandes, R. (2008). Energy Expenditure, and Intensity of Physical Activity in Soccer Referees during Match-Play. *Journal of Sports Science and Medicine*. 7: 327-334.
42. Baryon, R.M. (2009). Game-related acutely stressful events and coping styles of registered interscholastic sport officials. PhD thesis. *Middle Tennessee State University*. 118 pages. AAT 3361586. <http://proquest.umi.com/pqdlink?Ver=1&Exp=03-06-2016&FMT=7&DID=1793220451&RQT=309&attempt=1&cfc=1>
43. Gencay, S. (2009). Magnitude of Psychological Stress Reported by Soccer Referees. *Social Behavior and Personality*. 37(7) : 865-868.
۴۴. احمدی، اژدر. (۱۳۸۷). منابع استرس، تحلیل رفتگی و میل به بازنشستگی در داوران فوتبال حرفه‌ای ایران. *پژوهش در علوم ورزشی (رفتار حرکتی و روانشناسی ورزشی)*، شماره ۲۴: ۸۵-۹۸.
۴۵. احمدی، اژدر و محمد زاده، حسین. (۱۳۸۸). منابع استرس در داوران فوتبال حرفه‌ای ایران. *فصلنامه المپیک*. سال ۱۷. شماره ۱ (پیاپی ۴۵) : ۴۷-۵۵.
۴۶. میرجمالی، الهام. (۱۳۸۸). بررسی عوامل استرس‌زای داوران رشته‌های ورزشی گروهی ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت ورزشی. دانشگاه گیلان.